

УДК 343.123.12(477)

Сергій Олегович САФРОНОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності

та розкриття злочинів факультету № 2

Харківського національного університету внутрішніх справ

РИЗИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПОЛІЦІЇ ПРЕВЕНТИВНИХ ЗАХОДІВ

Сучасні реформи, які відбуваються в правоохоронній галузі України, потребують виконання оперативними підрозділами Національної поліції пріоритетних напрямків діяльності з приводу надання поліцейських послуг, зокрема послуг у сфері протидії злочинності. З урахуванням обов'язків суб'єктів ОРД та стратегії реформування правоохоронних органів суттєвим чинником, який буде свідчити про виконання поліцією своїх завдань є показники щодо зниження рівня злочинності. Одним із способів, який буде цьому сприяти є превенція злочинів.

Під терміном «превенція злочинів» пропонується розуміти діяльність суб'єктів ОРД поліції щодо виявлення помислу на вчинення злочину та здійснення психологічного впливу на його носія з метою недопущення реалізації злочинних задумів та намірів у будь-яких фактичних проявах дозлочинних діянь особи. На жаль, в структурі злочинності число умисних злочинів переважає, а це означає, що злочинні думки перемагають внутрішні стримуючі фактори і переходять у іншу психологічну площину існування – у злочинні задуми або наміри. Функціональне призначення превенції вбачається в тому, щоб не допустити реалізацію злочинних помислів в реаліях дієвих актів поведінки людини. Превенція повинна усунути чи трансформувати злочинні думки, наміри і задуми або послабити актуальність їх існування для особи. В крайньому випадку, залишити злочинні помисли лише в ідеальній субстанції, створивши надійний стримуючий псі-фактор.

Плануючі превентивну діяльність перш за все слід зрозуміти, що задум та намір на вчинення злочину є різними поняттями. Задум характеризує уявний стан готовності людини виконати які-небудь дії але, без прояву устремлінь. На відміну від думки, задум супроводжується наявністю умовиводів, мотиваційними установками та мотиваційними станами (зокрема сумнівами, невпевненістю, розгубленістю, страхом, надією), вабленнями та бажаннями, і, безумовно, довготривалістю, незабутністю. Намір – результат впливу потреби з проявами устремлінь на вчинення певних дій та усвідомленням

засобів досягнення мети, яка не може бути задоволена відразу, вимагає подолання ряду проміжних ланок, котрі не мають своєї власної спонукальної сили. Через це намір є устремлінням в майбутнє, з усвідомленням прийнятого рішення, вибором відповідних засобів, якими людина збирається досягти поставленої мети. При намірі особа перебуває в умовах очікування виконання складних або незвичних дій, проходить період внутрішньої підготовки до їх виконання. Але, при намірі скоїти злочин у людини ще не вистачає рішучості здійснити задумане, бракує сили волі.

На відміну від задуму намір проявляє себе у більш високому ступені прагнень, він різніться від задумки властивостями волевиявлення. В стані наміру у особи зменшуються показники сумніву, нерішучості, тривожності та побоювань, активується мотиваційна установка, зароджується надія та мрія, з'являються бажання. Але, з різних причин особа ще не розпочинає діяти. На користь правоохоронців, позитивним чинником для здійснення оперативної превенції є факт зволікання діяльності, яка відповідає злочинним задумам або намірам. Саме в цей період слід застосовувати превентивні заходи.

Від того, що саме існує у психічних проявах особи – злочинний задум або намір залежить рівень інтенсивності превентивного впливу. Зрозуміло, при наявності наміру особи вчинити злочин заходи превенції повинні застосовуватися у більш посиленій формі аніж при злочинному задумі, оскільки намір є ближчим до фактичних актів діяльності людини та сильнішим у мотиваційному просторі психічних явищ.

Інтенсивність превенції є якісно-кількісним показником, який характеризує ступінь сили психологічного впливу на фігуранта превентивної роботи, це рівень насиченості певної сукупності дій (способів), завдяки яким здійснюється спроба усунути злочинний помисел за певний проміжок часу. Безумовно, неможливо вивести якусь математичну формулу за якою можна з'ясувати бажану інтенсивність превентивних заходів. Кожна ситуація вимагає окремого підходу, і кожна особа, яка має злочинний задум або намір потребує розробки персоналізованого плану вжиття до неї превентивних методів. Але, при плануванні і визначенні інтенсивності превенції варто пам'ятати про певні ризики цієї діяльності.

По-перше, надмірна кількість превентивних заходів може викликати зворотну реакцію у осіб з акцентуаціями характеру, у осіб з психопатичним типом характеру, у занадто темпераментних та вкрай впертих осіб. Вказані особи можуть проявити емоційну невитриманість, втратити самовладання, озлобитись і як би «на зло» оточуючим лише самовпевнитися у правоті своїх протиправних помислів,

рішуче і несподівано швидко перейти до дій. У зв'язку з цим, при плануванні слід враховувати типи характеру та темпераменту фігурантів оперативної превенції.

По-друге, ступінь інтенсивності та сам факт застосування превентивних заходів може викрити джерела, з яких була отримана оперативна інформація про злочинні помисли особи. Фігурант превенції може запідозрити у співпраці з поліцією осіб, з якими він спілкується, може вирахувати способи здобуття оперативної інформації. З цього приводу обов'язково слід зважати та обмірковувати конспіративні заходи, використання яких є актуальним навіть у превентивній діяльності.

По-третє, слід враховувати, що злочинні задуми та наміри є динамічними субстанціями психіки. У процесі їх розвитку та швидкості руху немає ніяких математичних закономірностей. Зовсім не обов'язково, що за певною думкою, яку висловила особа, неодмінно послідує задум, а за задумом намір. Рішення щодо скоєння злочину та перехід від помислів у дієві акти поведінки може відбутися вкрай раптово і несподівано. За результатами авторських досліджень серед осіб, які вчинили умисні злочини, у відносно тривалому стані злочинного задуму або наміру перебувало близько 31 % засуджених. Тривалість перебування у такому стані становила у середньому від 5 – 7 днів до 8 місяців. Таким чином 69 % умисних злочинів відбувалося без тривалих етапів психологічної невизначеності, тобто особи швидко (на протязі до 5 днів) переходили від помислів до фізичних форм дозлочинної, предзлочинної або безпосередньо злочинної діяльності.

Більшу схильність до відносно тривалого часу перебування в стані злочинного задуму або наміру проявили особи, які вчинили злочин на побутовому ґрунті. До речі, в стані злочинного задуму або наміру деякі особи перебували роками, а мінімальним терміном такого психологічного стану за усередненими даними було 9 днів. В меншій мірі у стані злочинного наміру перебували особи, які вчинили злочин у сфері професійної діяльності. У таких осіб процес актуалізації думки мотиваційними чинниками був більш швидкоплинним. Вони швидше приймали остаточне рішення вчинити злочин, швидко знаходили внутрішні виправдання своїх злочинних помислів і більш швидкоплинно переходили до дієвих актів поведінки. У середньому перехід від думок до дій становив максимум 4 місяці, а мінімум 5 днів.

Найменший строк тривалості перебування у стані злочинного задуму або наміру був властивий для осіб, які займаються злочинним промислом або раніше були засуджені до позбавлення волі. Завдяки існуючим у них психологічним настановам на неправомірну поведінку та наявним злочинним навичкам процес самоузгодження

думок з мотиваційним потенціалом проходить скоріше ніж у інших. За результатами проведених досліджень максимальний термін перебування у стані злочинного задуму або наміру осіб, які раніше були засуджені становить 1,5 місяця, а мінімальний до 24 годин. У осіб, які займаються злочинним промислом ці терміни ще менші, оскільки рішення про потребу вчинити злочин ними було прийнято заздалегідь, питання лише в тому, коли воно (тобто рішення) буде самоузгоджено з визначеними умовами досягнення мети та особистими пріоритетами особи з приводу уявлень про обставини подій, способи вчинення злочину, способи уникнення відповідальності та забезпечення алібі тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у виявленні типових ризиків, які існують під час застосування оперативними підрозділами поліції превентивних заходів стосовно осіб зі злочинним задумом або наміром. Прикладне значення вбачається у можливості використання даних результатів дослідження у якості загальних засад методичного характеру з приводу оптимізації превентивної роботи, яка є різновидом профілактично-попереджувальної діяльності оперативних підрозділів Національної поліції України.

Одержано 01.11.2017

УДК 35.746.1

Олександр Георгійович СЕМЕНЮК,

кандидат юридичних наук,

головний інспектор Головної інспекції Служби безпеки України

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Оперативна профілактика індивідуальної злочинної поведінки у сфері охорони державної таємниці – це комплекс заходів цілеспрямованого впливу на особу, поведінка якої свідчить про наявність мотивації на вчинення правопорушення у сфері охорони державної таємниці, а також на криміногенні чинники, що створюють передумови для його вчинення. Такий вид запобіжної діяльності застосовується тоді, коли поведінка, спосіб життя тієї чи іншої особи свідчать про високий ступінь імовірності суспільно небезпечного діяння у сфері охорони державної таємниці та реальну можливість скоєння такого злочину. Тобто, головне завдання профілактики індивідуальної злочинної поведінки – це усунення небезпеки потенційного злочину на стадії, котра передувє виникненню злочинного наміру.